

Historiografie architektury 20. století v Československu

JOSEF PECHAR

Studie je věnována problémům a stavu historiografie architektury 20. století. Charakterizuje historické bádání a práce věnované vývoji architektury a urbanismu v Československu v období od počátku našeho století do současné doby. Ve zkráceném znění byla přednesena na prvním semináři k dějinám a teorii architektury, který v prosinci 1974 uspořádalo Národní technické muzeum v Praze.

Stav historiografie architektury 20. století je dosud obecněji determinován vývojem názorů a přímými vztahy k architektuře této epochy. Je výrazem poměru přítomnosti k historicky vzato zcela nedávné minulosti, která ve svých ideách, teoretických a programových zdrojích i tvůrčích zkušenostech přerůstá až do současné doby, a hranice mezi minulým a přítomným tak posouvá až k paměti jediné generace. Pro historiografii architektury 20. století vzniká tak situace zdánlivě výhodná, neboť historické bádání se může opřít o množství zachovaných děl, písemných a plánovaných dokumentů, v širokém měřítku také o srovnání záměrů s jejich výslednou realizací, o znalost působících vlivů a přímá osobní svědectví. Tím však nesnadnějším je zachování objektivního přístupu, měřítek při hodnocení sledovaných jevů a jejich chápání v dialektických souvislostech a historické celistvosti.

Obecně jde o problém, který před historiografií architektury 20. stol. vystupuje trvale a náročnost jeho řešení se stupňuje společenským a vědeckotechnickým rozvojem a jeho působením na architekturu a utváření

celého životního prostoru člověka. To sebou přináší nové i velké nároky na metodiku v této oblasti vědecké práce. Připomeňme, že ještě donedávna historiografie umění. v jejímž rámci byla architektura skoro výhradně sledována, setrvala svými zájmy nejvýše u konce minulého století. Architektura následující doby zůstávala historicky nezpracována. Jednou z příčin toho byla nespíše i nepřehlednost a příliš rychlá proměnlivost stylů nepodobných historickým slohům. V neposlední řadě také skutečnost, že architektura 20. století dospěla k trvalejším vývojovým změnám i mimo oblast vlastního výtvarného výrazu. Především pak novým pojetím a systémy funkčního konceptu, novými konstrukcemi a materiály a od dvacátých let novou společenskou determinací.

Se záměrnými snahami o historický přístup k hodnocení architektury dvacátého století se ve světě postupně setkáváme od třicátých let, výjimečně i dříve. V zahraničí je mezi prvými prokazují Siegfried Giedion, Nicolaus Pevsner, J. M. Richards, Alberto Sartoris, Hans Sedlmayer a Bruno Zevi. Soustavnějším shromažďováním dokumentace a jiných materiálů architektury 20. století a jejich zveřejňováním se začalo od třicátých let zabývat také Muzeum moderních umění v New Yorku. Teprve však po druhé světové válce, zejména od konce padesátých let vznikají početnější práce, které jsou věnovány celistvému vývoji architektury našeho století. Mimo již jmenovaných teoretiků a historiků jsou jejich autory nejčastěji H. H. Arnason, Reyner Benham, Piotr Biegański, Peter Blake, Leonardo Benevolo, Ulrich Conrads, Nikola Dobrovič, Edmund Goldzamt, Henry-Russel Hitchcock, René Huyghe, S. O. Chan-Magedmedov, A. V.

Ikonnikov, John Jacobus, Jürgen Joedicke, Kurt Jung-hans, Udo Kultermann, Bohdan Lisowski, Maté Major, Ferenc Merényi, Wolfgang Pehnt, Julius Posener, J. J. Savickij, Vincent Scully, Oleg Svidkovskij, G. E. Kidder-Smith, Arnold Whittick, Hans M. Wingler, Izabella Wislocka a další. Vyjma prací zahraničních autorů lze uvést aktivní činnost archivů a muzeí architektury v Amsterodamu, Darmstadtu, Helsinkách, Moskvě, Vídni a Vratislavi, která shromáždí a zveřejňují dokumenty o vývoji architektury našeho století.

Chceme-li se v následující části podrobněji zabývat stavem historiografie architektury 20. století v Československu, můžeme ve srovnání s uvedenou situací ve světě shledat obdobu. Schopnost k historickému pohledu na vývoj architektury přelomu 19. a 20. století se projevuje již od dvacátých let. Vzácněji to je při analýze vývojových rysů a trendů, jak dokládá jedna z nejranějších historických prací Česká architektura 19. století od Zdeňka Wirtha a Antonína Matějička¹, zahrnující již hodnocení architektury z počátku našeho století. Častějším bylo hodnocení jednotlivých osobností a děl. K příkladům tohoto druhu náleží některé články v odborných časopisech, ale i samostatné publikace, od historiků umění Vojtěcha Birnbauma a Josefa Cibulky, Karla D. Mádl² a již jmenovaných Antonína Matějička a Zdeňka Wirtha³. Jejich zájmy i pojetí architektury zůstaly většinou paralelné s modernou a generací předválečného časopisu *Stylu*. Připomeňme dále monografie architektů 20. století od Bohumila Markalouse⁴ a historika umění Eugena Dostála⁵. Obsáhlé dílo představovala monografie Dušana Jurkoviče od Františka Žákavce⁶, v podtitulu nazvaná *Kus dějin československé architektury*.

Od dvacátých let k záslužné a cílevědomé činnosti náleželo archivní shromažďování písemných a plánových materiálů včetně modelů a literárních dokumentů v tehdejší oddělení geodzie, stavební techniky a architektury Národního technického muzea v Praze. Soustavněji k tomu dochází za podpory Zdeňka Wirtha a Ladislava Machoně, kdy tato archivní činnost nabývá větší intenzity a v architektonických sbírkách NTM se

začala soustřeďovat dokumentace architektury z prvé třetiny našeho století.

V průběhu třicátých let k historiografii architektury přispívají rovněž práce spojující historický pohled s tehdy většinou převládajícím teoreticko-kritickým nazíráním na architekturu konce 19. a prvních desetiletí 20. století. Významné místo v této odborné literatuře zaujímá Vilém Dvořák. Jeho hodnocení dosavadního vývoje moderní architektury dokládají jak články v časopisech *Horizontu* a *Stylu*⁷, tak i samostatně publikovaná práce, nazvaná *Teoretikové soudobé architektury*⁸. Z okruhu při časopisu *Stavba* to byl především Oldřich Starý, který v článcích *Vývoj k nové architektuře*⁹ rekapituloval první čtvrtstoletí architektury 20. století. Dále připomeňme práci Jaromíra Krejčara *L'architecture contemporaine en Tchécoslovaquie* (1928). Třebaže v zájmech Karla Teige, který sledoval historické kořeny předchůdců moderní architektury, trvale převažovala tendenčnost, mnohé z jeho prací přispívají k poznání progresivních směrů osobnosti a děl architektury 20. století. Jsou to studie věnované sovětskému konstruktivismu¹⁰, ale zejména jím redigované *Sborníky Mezinárodní soudobé architektury*, *Mezinárodní architektury v Československu*¹¹ a jednotlivých osobností.¹²

Třebaže třicátá léta byla zaujata především základ-

¹ Vydal Štenc 1922.

² Karel B. Mádl, samostatně publikovaná monografie: Jan Kotěra, vydal Štenc 1922.

³ Česká moderní architektura, časopis *Styl*, 1921–1922.

⁴ Monografie A. Wiesnera, časopis *Horizont*, 1928.

⁵ Dílo architekta B. Cerného, časopis *Horizont*, 1928.

⁶ Dílo Dušana Jurkoviče – kus dějin československé architektury, vydal Vesmír 1929.

⁷ K padesátým narozeninám J. Kotěry, časopis *Styl*, 1922. K otázce slohu a slohovosti v moderní architektuře, časopis *Horizont* 1929–1930.

⁸ Vydala Společnost architektů 1931.

⁹ Série článků v časopise *Stavba* III., 1924–1925.

¹⁰ Konstruktivismus a nová architektura SSSR, časopis *Stavba*, 1926.

¹¹ Sborník MSA – Mezinárodní soudobá architektura, vydal Odeon 1929. Sborník MSA – Moderní architektura v Československu, vydal Odeon 1930.

ními teoretickými problémy architektury, jejími otázkami sociálními a hospodářskopolitickými a hlouběji byl také zkoumán vztah funkčních a formových stránek stavebního díla — vznikly v jejich průběhu další závažné historické práce. Ke sledování architektonických směrů a událostí 20. století přispěl Antonín Matějček závěrečnou kapitolou Dějepis umění¹³. Z dalších autorů to byl Emanuel Poche, který napsal stať Architektura XX. století do Československé vlastivědy,¹⁴ Vojtěch Birnbaum uvěřejnil Poznámky k teoriím moderní architektury¹⁵. Pavel Janák zpracoval vývojovou genesi nájemného domu¹⁶ a Jiří Kroha hodnotil českou architektonickou avantgardu¹⁷.

Souhrnnou a nejobsažnější charakteristikou dosavadního vývoje architektury a urbanismu 20. století byla v druhé polovině třicátých let studie od Oldřicha Starého nazvaná Architektura a stavebnictví XX. století (1935), dále lapidární nástin Nová česká architektura a její vývoj ve 20. století od Jana E. Kouly¹⁸ a Výstava „Za novou architekturu“¹⁹, uspořádané v roce 1940 v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze. U příležitosti této výstavy se soustředila řada příspěvků k dějinnému vývoji české architektury 20. století především zásluhou Pavla Janáka, Oldřicha Starého, Oldřicha Stefana a Zdeňka Wirtha. Ve svých přednáškách poukázali na kontinuitu domácí architektury 20. století v širším historickém kontextu, na vztah přítomnosti k historické minulosti a z toho vyplývajícím měřítkům nových hodnot architektury první poloviny dvacátého století. Výstava byla dokumentem tendencí a generačních snah v novodobém vývoji československé architektury. Ve své době měla význam politický, neboť připomněla vspělou kulturu i tradice moderní architektury v Československu v období, kdy byly naopak potlačovány.

Po druhé světové válce k historickému zpracování a hodnocení architektury první poloviny dvacátého století přistoupila nová kritéria. Obecně vyplývaly z kritického vztahu k předchozímu období, zvláště k některým důsledkům funkcionalismu, ale rovněž tak z dalšího vývoje architektonického konceptu. K tomu v Československu přistoupily nové podmínky, ideje a cíle archi-

tektury, které byly vyvolány společenskými změnami a staly se měřítkem posuzovaných hodnot.

Po prvních poválečných letech byla pro naši architekturu příznačná kontinuita s vývojem předchozím a historické bádání nabývá na aktuálnosti až s nástupem padesátých let. Vyvolala to konfrontace architektury první poloviny 20. století s ideami a představami architektury počátků socialistické společnosti. S rozvojem teoretické práce a uplatňováním zásad socialistického realismu jevila se také potřeba hlubšího historického zhodnocení a ozřejmění národního odkazu v české a slovenské architektonické tvorbě.

Historiografie tím přijala náročnou úlohu — zkoumat minulost architektury a její národní tradice nejen pro soudobé poučení, ale i jejich praktické uplatnění. V přístupech k hodnocení minulosti nabyt na významu historický výzkum architektury v jejích širších kulturních a historických souvislostech i podmíněnosti společenské. Aktualisovaná otázka národních tradic však obrátila pozornost především k tvorbě minulých století. Odborné časopisy přinesly řadu studií věnovaných architektuře národního obrození a jejímu pozdějšímu odkazu i architektuře lidové²⁰. Dochází rovněž ke zpracování historického nástinu a samostatných dějin architektury na Slovensku, které se staly součástí nových poznatků z kulturních dějin slovenského národa, ale dosud nezahrnovaly dvacáté století²¹. Mezi historickými pracemi nechyběly studie o dosavadním vývoji názorů a praxi

¹² Monografie: Josef Havlíček a Karel Honzík, Sborník MSA, vydal Odeon 1931. Jaromír Krejcar, Sborník MSA, vydal Odeon 1932.

¹³ Dějepis umění, díl VI., Umění nového věku IV., vydal Stenc 1936.

¹⁴ Díl VIII., Umění, 1935.

¹⁵ Časopis Styl, 1937.

¹⁶ Sto let obytného nájemného domu v Praze, časopis Styl, 1933.

¹⁷ Architektura 1937, časopis Index, 1937.

¹⁸ Vydala Unie A. S. 1940.

¹⁹ Předseda výstavního výboru O. Starý, členové pracovního výboru Z. Wirth, L. Machoň, A. Müllerová, K. Koželka.

ochrany památek, k jejichž autorům patřili, zejména Pavel Janák, Vilém Lorenc a Zdeněk Wirth²².

Většina uvedených prací z padesátých let vznikla v přímé souvislosti se soustavnějším a intenzivním průzkumem architektury prováděným v českých zemích a na Slovensku. Přínosem bylo systematické a kolektivní bádání v historii architektury vztahující se i ke dvacátému století, které se stalo náplní rozsáhlé vědeckovýzkumné činnosti kateder teorie a vývoje architektury na vysokých školách stavebních v Praze, Brně a Bratislavě, Výzkumného ústavu teorie a dějin architektury při SVŠT a zčásti teoretických a uměnovědných pracovišť ČSAV a SAV.

Teprve na přelomu padesátých a šedesátých let se výrazněji a širěji obrátila pozornost k historickému zkoumání a hodnocení architektury 20. století. Tento zájem lze sledovat rovněž v obecných trendech a vývoji kultury ve světě, v němž zesílila kritika věcnosti technické civilizace, poukazující na úpadek jejich humanistických hodnot. To vedle nové koncepční vůle vedlo i k retrospektivním zájmům obráceným k tvůrčí syn-
tetičnosti secese, individualistické moderny a novým výtvarným směrům v architektuře druhého a třetího desetiletí. Zkoumání příčin a souvislostí, které na počátku 20. století vedly k radikálnímu zvratu názorů, vedlo k uznání a celistvějšímu chápání tohoto období z hlediska historického. Vedle publikací to prokazovaly zejména velké zahraniční výstavy Secese, později Bauhausu, Sovětského konstruktivismu a věnované také zdrojům utopické architektury 20. století. Tyto výstavy byly uspořádány spoluprací předních muzeí a galerií moderního umění ve světě.

Obdobně v Československu od konce padesátých let vznikají a jsou vydávány historické práce soustředěné k architektuře přelomu 19. a 20. století a jejím čelným osobnostem. V roce 1958 vyšla obsáhlá kniha Jan Kotěra a jeho doba od Otakara Novotného, jejíž základ vznikl na počátku čtyřicátých let. Kolektivní spolupráci pod vedením Zdeňka Wirtha vznikla publikace Architektura v českém národním dědictví (1961), zasahující až k moderně²³. V lapidárním historickém přehledu

představila architekturu našeho století kniha Československá architektura (1962) od Oldřicha Starého a kolektivu²⁴, věnovaná tvorbě od nejstarší doby až po současnost. Charakteristiku architektury 20. století v širokých historických souvislostech obsahovala práce Václava Mencla, nazvaná Tisíc a sto let české stavební tvorby (1957). Podobně k historii urbanismu přispívá sborník Stavba měst v Československu²⁵. Vývoj naší meziválečné architektury dokumentují paměti Karla Honzika, vložené do knihy Ze života avantgardy²⁶.

V průběhu šedesátých let postupně pokračuje historické ozřejmování architektury 20. století. Bylo to umožněno nejen větším časovým odstupem a objektivnějším vztahem k avantgardám 20. století a jejich předchůdcům, ale i dalším vývojem architektonického názoru, v němž se uzavírá epocha meziválečných avantgard, jejichž potenciální možnosti začaly být považovány za vyčerpané. Pojem moderní, jímž byly označovány nové směry architektury z první poloviny století, ustoupil věc-

²⁰ Z řady studií uvedme:

K. Honzík, Úvaha o výrazu českého stavebnictví, časopis Architektura ČSR, 1948.

O. Starý, 19. století a národní tradice probuzenecké doby, časopis Architektura ČSR, 1951.

M. Benešová, Čeští architekti 19. století, časopis Architektura ČSR, 1952.

O. Dostál, K naší vesnické výstavbě v minulosti, Architektura ČSR, 1954.

²¹ L. Foltýn a kol., Architektura na Slovensku do polovice XIX. století, vydalo SUKL 1950.

L. Foltýn, A. Keviczky, I. Kuhn, A. Struhár, Klasicistická architektura na Slovensku, vydal Tvar 1955.

²² Z. Wirth, Vývoj ochrany památek 1845–1945, časopis Architektura ČSR, 1950.

²³ Kapitola – Architektura druhé polovice XIX. století, autor Z. Wirth.

Kapitola – Nástup k architektuře XX. století, autoři A. Müllerová, L. Machoň, vydalo SNKLHU.

²⁴ O. Starý, M. Benešová, O. Dostál, L. Foltýn, K. Gross, J. Hrůza – Československá architektura, vydalo NČSVU 1962 a 1965.

²⁵ Sborník redigoval J. Hrůza, vydal SA ČSR 1958.

²⁶ Ze života avantgardy – zážitky architektury, vydal Čs. spisovatel 1963.

nějšímu rozpoznání jednotlivých vývojových etap a jejich souvislosti. Stalo se zřejmým, že tento pojem nemá pevnou dobovou příslušnost, že je tendenčním, přesouvá se s dobou a jí bývá subjektivně vykládán.

Historické bádání se oproti čtyřicátým a padesátým letům obrátilo k hlubší analýze a hodnocení architektury 20. století, třebaže souběžně dál pokračoval i výzkum předcházejících století. Několika způsoby významně k němu přispívá rozvíjející se archivní činnost prováděná oddělením architektury Národního technického muzea v Praze, Muzeem města Brna a historickými pracovišti v oboru architektury na vysokých školách. K základním zdrojům náleží řadu let trvající práce na dějinách architektury a stavby měst v Československu v rámci státního vědeckovýzkumného úkolu řešeného na katedrách teorie a vývoje architektury vysokých škol stavebních v Praze, Brně a Bratislavě²⁷. K přínosům uvedeného výzkumu a zejména dnes řešených vědeckovýzkumných úkolů, například Vývoje pojetí životního prostředí vzhledem k dějinám architektury a urbanismu²⁸ náleží vedle získání nových historických poznatků to, že na architekturu není názíráno izolovaně z hlediska uměleckého a stavebního vývoje, ale ve vztahu k utváření a proměnám hmotného prostředí. Jde o získání uceleného a všestranného obrazu, zdůrazňujícího dialektickou souvislost jednotlivosti a celků v jejich neustávající vývojové proměně. V neposlední řadě i o vztah k architektonickému dědictví a zacházení s ním, tedy o sledování kontinuity a způsobů jeho uplatnění v minulosti. Rozšíření předmětů výzkumu, který zahrnuje architekturu a urbanismus v nedělitelné jednotě a podmíněnosti na vývoji společnosti, kultury a techniky, týká se i stavebních děl, které nemají charakter stylově vyzrálých činů. To vyvolalo potřebu a uplatnění nových hledisek a úrovně hodnocení. Rovněž tak teoretické ústavy ČSAV a SAV zahrnují architekturu a urbanismus 20. století do práce na dějinách naší kultury.

Výsledky tohoto historického bádání se již na sklonku šedesátých let uplatnily v řadě publikovaných studií, výstav a katalogů věnovaných souhrnnému obrazu vývoje architektury dvacátého století v Československu.

Z historických prací tohoto druhu byly vydány *Moderní architektura v Československu*²⁹ (O. Dostál, J. Pechar, V. Procházka), *Architektura na Slovensku 1918–1945* od Martina Kusého³⁰ a *Brněnská architektura 1918–1928* od Zdeňky Kudělkové³¹. Architektuře 20. století byly věnovány také publikace charakteru průvodců. Je to například: *Moderní architektura v Brně (1900–1965)*³², *Moderní architektura v Gottwaldově*³³ a průvodce nazvaný *Praha, v období 1900–1967*³⁴.

V témže období vývoj naší architektury ve 20. století celkověji dokumentovaly výstavy – Československá architektura 20. století³⁵, postupně instalována od roku 1967 v Praze, Curychu, Londýně, Bruselu a Havaně. Výstava *Architektura Slovenska*³⁶, uspořádaná v Bratislavě (1971) a *Moskvě* (1973) a *Výstava Československá architektura (1900–1975)*³⁷, která se konala v roce 1976 rovněž v Moskvě. V přímé tematické souvislosti s aktualizační secesí v zahraničí lze uvést výstavu *Česká secese – Umění 1900*³⁸, uspořádanou Jihočeskou galerií v Hluboké nad Vltavou (1966) a Moravskou galerií v Brně (1967), která souborně představila výtvarné a

²⁷ Vědeckovýzkumný úkol byl koncipován od počátku šedesátých let, veden O. Starým. K řešeným tématům náleží vývoj architektury a stavby měst, část 20. století, 1966–1970.

Vývoj architektury a stavby měst, teorie a rekonstrukce dochovaných fondů ve vztahu k tvorbě prostředí, část 20. století, 1961–1965.

²⁸ Řešitel: katedra teorie a vývoje architektury, katedra urbanismu, fakulta stavební ČVUT.

²⁹ Vydal Obelisk 1967 a 1970.

³⁰ Vydal SFVU 1971.

³¹ Vydal Blok 1970.

³² D. Riedl a B. Samek, vydal SA ČSR 1967.

³³ M. Podzemný a A. Zikmund, vydal SA ČSR 1967.

³⁴ O. Starý, V. Lorenc, J. Novotný, J. Siegel, vydal RIO, Praha 1967.

³⁵ Scénář a katalog výstavy: M. Benešová, L. Foltýn, J. Pechar, V. Procházka.

³⁶ Scénář a katalog výstavy: J. Ruttkay a kolektiv odborných spolupracovníků.

³⁷ Scénář a katalog výstavy: J. Pechar, M. Benešová, M. Gašparec.

³⁸ Scénář a katalog výstavy: J. Kotalík, J. Brožová, E. Poche, J. Mašín.

užité umění i architekturu. Národní galerie v Praze připravila v Praze výstavu České umění dvacátých let²⁹ (1971), jejíž součástí byla též architektura a v Brně byla otevřena již dříve výstava Brno 1900–1945 – cesta k nové architektuře³⁰.

Od konce padesátých let přispívají k historiografii naší architektury ve větší míře také monografické studie a výstavy věnované tvůrčím skupinám a jednotlivým architektům. V převaze byly publikovány v šedesátých letech. Shromáždily značný dokumentační materiál, obsahovaly soupis celého díla, analýsu a zhodnocení činnosti. Z těchto prací bylo knižně vydáno dílo Pavla Janáka (1957), Josefa Gočára (1958)³¹. Návrhy a stavby Josefa Havlíčka³², práce tvůrčího kolektivu F. Cubr – J. Hrubý – J. Pokorný³³. Samostatné knihy a příležitostné výtisky byly dále věnovány dílu J. Kotěry³⁴, Jiřího Krohy³⁵ a Bohuslava Fuchse³⁶.

Mimo samostatných publikací českých a slovenských vyšly v odborných časopisech další monografie a hodnocení díla mnohých architektů. Z řady autorů uveďme zejména Oldřicha Starého a Emila Belluše, z nichž každý uveřejnil téměř padesát monografií. Výstavy věnované jednotlivým osobnostem představily architektonické dílo národního umělce Emila Belluše³⁷, národního umělce Jaroslava Fragnera³⁸, Bedřicha Feuersteina³⁹, Josefa Gočára⁴⁰, Zasloužilého umělce Josefa Havlíčka⁴¹, Karla Honzika⁴², Jana Kotěry⁴³, národního umělce Jiřího Krohy⁴⁴, Františka A. Libry⁴⁵ a Aloise Wachsmanna a Profily brněnských architektů⁴⁶.

Velká část historických prací věnovaných architektuře 20. století v Československu a provázených bohatou dokumentací je soustředěna v odborných architektonických časopisech Architektura ČSR a Československý architekt. Architektura a urbanismus, Projekt, dále pak ve sbornících z vědeckých konferencí a symposií. K jejich autorům nejčastěji náleží Oldřich Starý, Marie Benešová, Felix Haas, Martin Kusý, Josef Pechar, Jiří Štursa a další. V oblasti urbanismu pak Emanuel Hruška, Jiří Hruža, Jan Krásný, Otakar Nový a Tibor Zalčík. Například v časopisu Architektura ČSR byla v posledním desetiletí publikována řada historických prací, které

ve svém souhrnu postihují hnutí od přelomu 19. a 20. století až k současné době. Jsou věnovány secesi, kubismu a dekorativismu⁴⁷, purismu⁴⁸, meziválečnému funkcionalismu⁴⁹ i architektuře prvních let po druhé světové válce⁵⁰. Historické analýsy uvedených etap a směrů

²⁹ Scénář a katalog výstavy: J. Kotalík a kolektiv.

³⁰ Scénář a katalog výstavy: D. Riedl, 1962.

³¹ M. Benešová, obě publikace vydány NČSVU.

³² Uspořádal J. Havlíček, vydáno SNTL 1964.

³³ O. Nový, J. Šetlík, vydáno 1962.

³⁴ O. Starý, Osobnost Jana Kotěry v dějinách české architektury. Sborník referátů vědecké konference, FAPS–ČVUT 1955.

B. Fuchs, In margine uměleckého odkazu Jana Kotěry. Příležitostný výtisk, 1972.

³⁵ J. B. Svrček, Národní umělec Jiří Kroha, vydal NČSVU 1960.

J. Císařovský, Jiří Kroha a meziválečná avantgarda, vydalo NČSVU 1967.

A. Dupal, V. Roštlapil, pamětní tisk Jiří Kroha, 1973.

³⁶ Z. Kudělka, Bohuslav Fuchs, vydalo NČSVU 1966.

F. Kalivoda, Architektonické dílo Bohuslava Fuchse v Brně. Příležitostný výtisk 1970.

³⁷ Scénář a katalog: M. Kusý, M. Gašparec, I. Matušík, Bratislava 1974.

³⁸ Scénář a katalog: O. Nový, Praha 1969.

³⁹ Scénář a katalog: A. Masaryková a kolektiv, Praha 1967.

⁴⁰ Scénář a katalog: M. Benešová, Praha 1971.

⁴¹ Scénář a katalog: K. Neuman, O. Nový, Praha 1963.

⁴² Scénář a katalog: J. Pechar, Praha 1967.

⁴³ Scénář a katalog: M. Benešová, J. Štursa, Praha 1972.

⁴⁴ Scénář a katalog: Celoživotní dílo Národního umělce Jiřího Krohy, J. Císařovský, J. Raban, Praha 1964.

K osmdesátinám Národního umělce Jiřího Krohy, J. Grabmüller, A. Dupal, Brno 1973.

⁴⁵ Scénář a katalog: V. Procházka, Praha 1967.

⁴⁶ Scénář a katalog: M. Mrázová, Praha 1970.

⁴⁷ M. Benešová, Secese v Čechách, časopis Architektura ČSR 1975.

Kubismus v české architektuře, časopis Architektura ČSR, 1966. Rondokubismus, časopis Architektura ČSR, 1969.

⁴⁸ J. Pechar, Purismus v české architektuře, časopis Architektura ČSR, 1970.

⁴⁹ O. Starý, Padesát let československé architektury, časopis Architektura ČSR, 1968.

⁵⁰ J. Pechar, Vývojové tendence československé architektury v prvních poválečných letech, časopis Architektura ČSR, 1965.

provázejí práce zabývající se samostatně vývojem názorů, teorie a programů architektury a urbanismu v Čechách a na Slovensku od první války dodnes⁶¹. Vznikají také historické práce, které soustavněji sledují činnost zahraničních architektů v Československu⁶².

Třebaže jde jen o stručný výčet z prací, které rozšiřují, prohlubují i přinášejí nové poznatky o vývoji naší architektury, svědčí o aktivním zájmu historiografie i publicisté, které jsou v posledních letech věnovány architektuře počátků století, meziválečné avantgardě a jejím přínosům soudobému vývoji. Mimo to historiografie architektury 20. století v Československu nalézá publicitu i v zahraničních architektonických časopisech *L'architecture d'au jourd'hui*, *Architektura SSSR*, *Deutsche Bauzeitung*, *Casabella*, *Callia* a *Punto*. Ojedineleji se setkáváme s historií naší architektury v pracích zahraničních autorů, k nimž patří Oleg Švidkovski svými pracemi *Čechoslovackaja architektura 1918–1945* (Moskva 1960), *Architektura Čechoslovakii* (Moskva 1961) a jiné⁶³, nebo Brian Knox závěrečnou kapitolou knihy *Bohemia and Moravia An Architectural Companion*, vydané v roce 1962 v Londýně.

V posledních letech byly v Československu vydány historické práce, které jsou věnovány předpokladům a vlastnímu vývoji architektury 20. století včetně jejich zcela soudobých trendů ve světě. Česká a slovenská architektura je v nich uvedena v souvislosti s hlavními vývojovými trendy ve světě. To připouští konfrontaci, která ozřejmuje nejen specifiku, ale i přínosy domácí tvorby z hlediska evropského či světového. Ze samostatných publikací lze uvést prvou část knihy Karla Honzíka, nazvanou *Cestou k socialistické architektuře*⁶⁴, dále knihy *Moderná světová architektura*⁶⁵ od Felixe Haase, *Architektura — svědectví dob*⁶⁶, *Tisíciletý vývoj architektury*⁶⁷ a *Sovětská architektonická avantgarda*⁶⁸. K nástinům tohoto charakteru náleží také vysokoškolská skripta *Vývoj architektury a umění 20. století* (F. Haas, 1962), *Vývoj k nové architektuře* (J. E. Koula, L. Fašangová, 1964) a *Vývoj architektury v 19. a 20. století* (J. Pechar, 1974). Přestože uvedené tituly postihují s vývojem architektury i urbanismus jsou vlastní

historii stavby měst a urbanismu včetně 20. století samostatně věnovány knihy *Vývoj stavby měst*⁶⁹ od Emanuelu Hrušky, *Konec velkoměsta*⁷⁰ od Otakara Nového, *Teorie města*⁷¹ a *Města utopistů*⁷² od Jiřího Hruzy a jiné druhy publikací⁷³.

Charakteristickým rysem všech těchto prací je, že v souvislostech se světovým děním uvádějí architekturu a urbanismus v Československu i ostatních socialistických zemích. To přispívá k úplnějšímu poznání novodobých dějin architektury a urbanismu a doplňuje dosavadní poznatky o historická fakta a souvislosti, které v řadě zahraničních publikací jsou zmíněny jen okrajově nebo zůstávají opomenuty.

K pramenům historického hodnocení vývoje architektury a urbanismu v Československu náleží také studie uveřejněné v souvislosti s jubilei poválečné výstavby Československa. Jsou obvykle koncipovány širěji. Postihují změny společenské a jejich důsledky v tvorbě a proměnách hmotného životního prostředí, stavebnictví i v oblasti koncepční a projektové práce. Náročnost his-

⁶¹ J. Štursa, J. Pechar, J. Procházka, *Teorie architektury v Československu*, časopis *Architektura ČSR*, 1968.

J. Pechar, *Teorie československé architektury ve čtyřicátých letech*, časopis *Architektura ČSR*, 1969.

Programy české moderní architektury, časopis *Architektura ČSR*, 1972.

⁶² Zpracované a publikované V. Slapetou.

⁶³ O. Švidkovskij, *Architektura čechoslovakii v knize Všeobscēja istorija architektury*, 1970.

Gradostroitel'naja kultura socialističeskoj Čechoslovakii, Moskva 1963. V překladu vydáno ČSAV — Academia, Praha 1966.

A. Whittick, *Encyclopedia of Urban Planning*, New York 1974.

⁶⁴ Vydalo SNTL 1960.

⁶⁵ Vydalo VSFVU 1968.

⁶⁶ B. Syrový a kolektiv, vydalo SNTL 1974. Autor části *Architektura 20. století a předpoklady jejího vývoje* — J. Pechar.

⁶⁷ J. Staňková, J. Pechar, vydalo SNTL 1971.

⁶⁸ J. Kroha, J. Hruza, vydal Odeon 1974.

⁶⁹ Vydavatel'stvo SAV 1961.

⁷⁰ Vydala Mladá fronta 1964.

⁷¹ Vydala ČSAV 1965.

⁷² Vydal Československý spisovatel 1967.

⁷³ J. Voženilek, *Základní poznatky z dějin stavby měst*, vydal VÚVA 1972.

torického zpracování a hodnocení této poslední vývojové etapy se stupňuje nejen s nevelkým časovým odstupem od posuzovaných jevů, ale i tou skutečností, že architektura v českých zemích a na Slovensku je v poválečném období determinována hlubokými změnami, které se udály v organizaci stavebnictví a projektování a v neposlední řadě novými ideami a nároky společenskými.

Studie hodnotící poválečné období naší architektury byly nejčastěji uveřejněny v časopisech *Architektura ČSR*, *Projekt*, *Architektúra a urbanizmus*. Z mnohých lze jmenovat články: 10 rokov socialistického sektoru projekce na Slovensku⁷⁴, Patnáct let cesty k socialistické architektuře⁷⁵, K padesátému výročí ČSSR⁷⁶, Historie a práce projektových ústavů na Slovensku⁷⁷, Prehliadka diel pri príležitosti 20. výročia vzniku socialistického projektovania⁷⁸, Třicet let urbanismu v ČSSR — jeho teoretický vývoj a praktické realizace⁷⁹, Třicet let urbanistické tvorby na Slovensku⁸⁰, Třicet let architektury socialistického Československa a Vývoj názorů a teoretického konceptu československé architektury po druhé světové válce⁸¹, referáty ideologické konference Svazu slovenských architektů (1974) a konference Svazu architektů ČSR v roce 1975.

Na tomto místě lze jmenovat i četné knižně vydané práce věnované vzniku a činnosti státních projektových ústavů. Jsou to například publikace bilancující činnost Stavoprojektu v Bratislavě, Banské Bystrici, Košicích, Gottwaldově, Hradci Králové, Plzni, Ústí nad Labem.⁸² Historicky pojaté jsou knihy nazvané *Stavoprojekt Bratislava (1949–1959)*, kterou sestavil R. Masný a M. Jodl⁸³, *Architekti Praze*⁸⁴ a *Architektonické bilance (1948–1973)*⁸⁵, sestavené Otakarem Novým. Podobný význam mají bilancující výstavy architektury a urbanismu, uspořádané po krajích ke čtvrtstoletému výročí vzniku socialistického projektování sektoru, které shromáždily a utřídily dokumenty z dosavadní etapy socialistické výstavby v našich zemích. Charakteristickou se v tomto smyslu stala výstava 25 let socialistického projektování v ČSSR⁸⁶, uskutečněná v Praze v roce 1973 a o rok později v Bratislavě. Výstava byla příležitostí ke shromáždění a výběru značného množství dokumentačního ma-

teriálu a poskytla možnost k celkovější představě o rozsahu a kvalitě architektonické a stavební činnosti v Československu po druhé světové válce.

Závěrem k uvedenému nástinu třeba uvést, že smyslem nebylo podat vyčerpávající výčet prací obsahujících historický přístup a hodnocení architektury 20. století, ale především naznačení situace v historickém bádání, jeho postupném vývoji a nových východiscích. Ve svém celku historiografie architektury a urbanismu dvacátého století v Československu svědčí o tom, že téměř od samého počátku této epochy hlubokých vývojových zvratů a proměn způsobů architektonického tvoření byl zároveň hledán její vztah k dějinnému celku. Hlavní zdroje historiografie spočívaly v badatelské a dokumentační práci, ale rovněž tak v intenzivní a cílevědomě rozvíjené teoreticko-kritické činnosti. Od dvacátých let, kdy shledáváme prvé práce tohoto druhu, přispívá historiografie k rozpoznání hlavních vývojových trendů a souvislostí, ideových kořenů a předchodců architektonické tvorby našeho století i jejich nových stylových znaků. Tím překonává názor, že zájem i schopnost k historickému hodnocení může nastoupit až s náležitým časovým odstupem od sledovaných jevů. Historické pojmání nejnovějšího vývoje architektury má význam i pro uvědomění si specifických vlastností domácí tvorby nebo upozorňuje na jednostrannost úzce dobových zájmů. Ke konstituování historiografie architektury a urbanismu

⁷⁴ K. Gross, M. Kusý, časopis *Architektura ČSR*, 1958.

⁷⁵ O. Starý, časopis *Architektura ČSR*, 1960.

⁷⁶ E. Belluš, časopis *Architektura ČSR*, 1969.

⁷⁷ Časopis *Projekt*, 1974.

⁷⁸ T. Zalčík, časopis *Projekt*, 1969.

⁷⁹ E. Hruška, J. Krásný, časopis *Architektura ČSR*, 1975.

⁸⁰ T. Zalčík, časopis *Architektúra a urbanizmus*, 1974.

⁸¹ J. Pechar, časopis *Architektura ČSR*, 1975, časopis *Architektúra a urbanizmus*, 1975.

⁸² a jiných specializovaných projektových ústavů, např. *Stu-dijního a typisačního ústavu, Energoprojektu a dalších*.

⁸³ Vydal PPÚ 1971 — text O. Nový.

⁸⁴ Vydal KPÚ Praha, text O. Nový.

⁸⁵ Scénář a katalog: O. Nový, J. Pechar, L. Titl, T. Zalčík, komisař výstavy V. Růžicka, jeho zástupce R. Steiss.

našeho století vedle historiků umění přispívají teoreticky činní architekti. Jejich podíl se stal zvláště výrazným po druhé světové válce, kdy v Československu dochází k založení a rozvoji teoretických pracovišť architektury a urbanismu v rámci vědeckých ústavů, ale rovněž tak kateder a ústavů dějin architektury na vysokých školách. Vytváří se i nová musejní pracoviště a archivy architektury zaměřené ke sběru a zpracování materiálů dvacátého století. Nad individuální badatelskou činností převážila kolektivní, rozvíjená v rámci dlouhodobého plánu výzkumu. Po polovině století obdobně jako ve světě, tak i v Československu se šířeji obrací pozornost k hodnocení vývoje architektury sledovaného období. S tím přibývají i historické práce a jejich publikování. Historiografie architektury v nich překročila hranice vymezené uměnovědnými zájmy. Stalo se pro ni příznačným chápání a posuzování jevů nejen v úplnějším komplexu vnějších vlivů a vnitřních vývojových proměn, ale zejména v hlubších souvislostech se základními podmínkami a způsoby života i utvářením jeho prostoru.

Историография архитектуры 20. века в Чехословакии

В статье решаются проблемы и состояние архитектуры 20 века. Статья характеризует историческую исследовательскую работу и статьи посвящены развитию архитектуры и урбанизма в Чехословакии.

Автор включает в статью историографию архитектуры Чехословакии в рамки мирового интереса и исследования. Уделяет внимание началу работы в начале 20 века и в годы 1 республики. Обсуждает новые подходы после 1945 г. и усиление теоретиков обратить внимание на исследование истории архитектуры 20 века. Автор с одной стороны обращает внимание на очень богатую литературу, но на стороне другой указывает и на недостатки, находящиеся в разработке проблематики.

Historiographie der Architektur des 20sten Jahrhunderts in der Tschechoslowakei

Die Studie ist den Problemen und dem Stand der Architekturgeschichte des 20. Jh. gewidmet. Der Verfasser charakterisiert historische Forschung und die der Architektur- und Städtebauentwicklung in der Tschechoslowakei gewidmeten Arbeiten im Zeitraum vom Anfang des 20. Jh. bis zur Gegenwart.

Die Architektur in der ČSSR reiht der Verfasser in seinem Beitrag in den Kontext des Interesses und der Forschung im Weltmasstab ein. Seine Aufmerksamkeit schenkt er den Anfängen der Arbeit an der Jahrhundertwende und in den Jahren der ersten Republik. Er wertet die neuen Kriterien nach dem Jahre 1945 sowie die Bestrebungen der Theoretiker, die Aufmerksamkeit auch der Forschung der Architekturgeschichte zu schenken. Einerseits macht der Verfasser auf relativ umfangreiche Literatur aufmerksam, andererseits weist er jedoch auf die Lücken hin, die es in der Verarbeitung der gegebenen Problematik noch gibt.

Historiography of 20th century Architecture in Czechoslovakia

The study deals with problems and the historiographical estate of the 20th century architecture. It characterizes the historical research and the works dedicated to the development of architecture and urbanism in Czechoslovakia in the era from the beginning of our century to the present times.

In this study the Author classes Czechoslovakia by the architectural historiographs with the context of world interest and research. He pays attention to the pioneer works on the turn of the century and in the years of the first Czechoslovak Republic. He evaluates new attitudes after the year 1945 and the theoreticians' effort to direct their attention also to the study of 20th century architecture history. On the one side the Author calls our attention to comparatively abundant literature in the study but on the other side he points to wants which occur in the elaboration of problems.